

İŞGALDAN AZAD EDİLMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ TORPAQ ŞORANLAŞMASININ BİTKİ MÜXTƏLİFLİYİNƏ TƏSİRİNİN TƏDQIQI

Afiq Qaziyev, İlhamə Mircəlallı, Hicran Atayeva, Şəbnəm Əşrəfova

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyinin Dendrologiya İnstitutu, agaziyev@bk.ru

Son dövrlər təbii (qlobal və zonal təbii fəlakətlər) və antropogen amillərin (sənayenin inkişafı, geniş vüsət almış lokal və iri areallı hərbi münaqişələr və s.) yüksələn təsir effektləri canlıların, xüsusən yaşam mənbəyi olan bitkilərin həyatında və dözümlülüyündə bir sıra problemlər yaratmaqdadır. Hissədiləcək dərəcədə baş verən iqlim dəyişməsi Azərbaycan torpaqlarından da yan keçməmiş və nəticəsi aradan qaldırılması tələb olunan məsələlər yaratmışdır. İqlim dəyişmələri nəticəsində quraqlıq dövrünün uzunmüddətli olması, temperatur göstəricilərilərinin nisbətən dəyişməsi, qrut sularının artması nəticəsində təkrar şoranlaşmaya səbəb olmuş, zəif və orta şoranlaşmış torpaqların yüksək şoranlaşmaya keçməsinə səbəb olmuşdur. Bu baxımdan Azərbaycanın rayonlarında mövcud olan zəif, orta və yüksək şoranlaşmış torpaqlarında şoranlaşma tipindən (xloridli-sulfatlı, sulfatlı-xloridli, xloridli-sulfatlı-karbonatlı) asılı olaraq yeni ağac və kol bitkilərinin yaşıllaşdırılma istifadə imkanlarının araşdırılmasına yönəldilmiş elmi tədqiqat işlərinin aparılması xüsusi aktuallığa malikdir. Ərazilərin torpaqlarında təbii bitki örtüyünün növ tərkibinin və arealının azalması da diqqəti cəlb edir. Xüsusilə də xarici ölkələrdən gətirilmiş yeni ağac və kolların introduksiya olunması, növlərin şoran torpaqlara uzun müddət uyğunlaşmaması, bəzi eksperiment təcrübələrin aparılmasını qarşıya məqsəd qoymuşdur. İnstitutumuzda uzun illərdir aparılan araşdırmalar məsələnin həlli üçün analitik kimyəvi analizlərin genişləndirilməsini, xüsusən işğaldan azad edilmiş ərazilərimizdə bitki orqanlarına daxil olmuş duz ionlarının (Cl^- , SO_4^{2-} və CO_3^{2-}) təsir mexanizmlərinin araşdırılmasını, toksiki xassəyə malik olan duz ionlarının intoksikasiyası və ayrı-ayrı ionlarına bioindikator xassələrinin öyrənilməsini prioritet məsələ kimi qarşıya qoyur. Abşeron rayonu ərazilərində aparılmış tədqiqatlarda tərəfimizdən Cl^- , SO_4^{2-} və CO_3^{2-} ionlarına həssas olan 39 növ ağac və kol bitkisi seçilmiş və onların şoranlaşma xassələri – zəif, orta və yüksək olmaqla müəyyənəşdirilmişdir. Tədqiq olunmuş növlər bioindikator xassələrinə görə xlor, sulfat və karbonat toplayan qruplara ayrılmışdır. Təbii bitki örtüyü növ tərkibinə görə az olsa da, buradakı efemerlər və efemeroid növlər təkamülcə uyğunlaşmış və bioindikator xassələrinə görə dəyişkən olsalar da, ayrı-ayrı duz ionlarına uyğunlaşa bilmişlər. Bu şoran torpaqlarda geniş miqyasda ağac və kollar introduksiya edilmiş, yeni parklar, geniş bağlar salınmışdır. Lakin qeyd olunmalıdır ki, yaşıllaşdırma işlərinə başlamazdan əvvəl şoran torpaqlardakı duz ionlarını, şoranlaşma tipini, suvarılan suyun kimyəvi komponentləri, əkilən bitkilərin bioindikator xassəsi və onların şoranlaşmaya olan uyğunlaşma mexanizmləri araşdırılmalı, növlər uyğun torpaq şəraitinə görə seçilməlidir. Qeyd etdiyimiz məlumatları topladıqdan sonra, ağac və kol bitkilərinin iltifadə olunması məqsədə uyğun olardı. Eyni qayda olaraq torpaqlar da duz ionlarının miqdarına görə fərqlidir. Aran bölgələri, çöl və səhralara nisbətən xeyli şoran, meşə və dağ yamaclarının torpaqları isə humus qatının miqdarına görə bir-birindən seçilir. Torpağın şoranlaşmasının əsas səbəbləri isə Cl^- , SO_4^{2-} , CO_3^{2-} və s. ionlardır, məhz bu ionların qatılıq dərəcəsi ərazilərin şoranlaşma nisbətini müəyyən edir. Belə torpaqlarda təbii bitki örtüyü də xeyli seyrəkdir, onların əsas növ tərkibini birillik ot bitkiləri-efemerlər, çoxilliklər isə efemeroidlər təşkil edir. Azad edilmiş ərazilərimizdə bu aspektdə aparılacaq tədqiqatlar təbii və antropogen amillərin mənfi təsirlərinin nəticələrinin aradan qaldırılmasında böyük əhəmiyyət kəsb edirlər.